

Д. В. Степовик

Біблія

БІБЛІЯ (грец. βιβλία – книги) – зібрання священних книг юдейської та християнської релігій; літературна пам'ятка й історичне джерело, що містить різноманітні за змістом і формою оповіді, легенди, міфи, закони, зразки стародавньої духовної поезії від 12 ст. до н. е. до поч. 2 ст. н. е. Інші назви: Святе Письмо, Священне Писання. Складається з двох частин: Старого Заповіту (книги стародав.-євр. та арамей. мовами; визнають юдеї та християни) і Нового Заповіту (грец. мовою; визнають лише християни). Старий Заповіт – християн. назва Б., яка використовується для того, щоб відділити євр. Б. від християн. Нового Заповіту. Євр. Б. складається з трьох розділів, які на івриті мають назви – Тора (П'ятикнижжя), Невіім (Пророки), Кетувім (Писання). У християн. Старому Заповіті цей же склад творів поділ. на 4 частини: П'ятикнижжя Мойсеєве, книги історичні, книги навч. поетичні, книги пророцькі (книги великих та малих пророків). Старий Заповіт подає відомості про початк. період духов. життя євреїв за патріархів Авраама, Ісаака та Якова. Історію визволення євреїв з Єгипет. неволі відображено у Виходові; цій темі присвячено й інші 4 книги П'ятикнижжя (Буття, Левит, Числа, Повторення Закону), де описуються події, що передували Виходові, зокрема створення світу й людини, мандри патріархів, перебування в Єгипті. Вихід розуміється не просто як втеча євреїв із ворожого їм Єгипту, а як досягнення істинного Бога і укладення з ним Заповіту – договору, союзу. Найдавнішу частину Старого Заповіту створили єрусалим. духівники в 11 ст. до н. е. Бл. 7 ст. до н. е. були об'єднані книги Елогіста та Ягвіста, що з'явилися у 9–8 ст. до н. е. У 5 ст. до н. е., за часів діяльності священика-реформатора Ездри, об'єднано й відредаговано усі 5 частин Тори – книги Буття, Вихід, Левит, Числа й Повторення Закону. Особливе місце в Старому Заповіті належить книгам пророків, що створювались у 8–2 ст. до н. е. і пройняті вірою у пришестя Месії, який відбудує царство Давидове й покарає грішників. Під час укладання окремих книг Старого Заповіту відбувалося формування ідеї Бога Ягве. Ще в період побудови першого храму в 622–621 рр. до н. е. проведено реліг. реформу з метою зміцнення культу Ягве. В Старому Заповіті знаходимо оповідь про те, як першосвященик Хілкія знайшов у Єрусалим. храмі книгу Закону й передав її цареві Йосії. Ознайомившись з нею, цар наказав звільнити храм від усіх богів, окрім Ягве. Було знищено ідолів, числен. ваалів, вигнано їх жреців; переслідувань зазнали чарівники й оракули. Централізація культу Ягве тісно пов'язана з необхідністю піднесення духов. прагнень над тимчасовими житейськими, а також для політ.

централізації, згуртування народу навколо царя, який перебував під заступництвом єдиного Бога. Ясний образ Ягве, творця неба і землі, чітко описав зі свого пророчого видіння пророк Ездра: Ягве єдиний, всесправедливий, всесвятий, всемилосердний, довготерпеливий, всемилостивий Бог, який прощає вину, але й карає нерозкаяних грішників.

Монотеїст. ідея Бога як всюдисущої Особи перейшла від юдеїв до християн разом зі Старим Заповітом, що в першохристиян. общинах вважався власне Б. З появою християн. літ-ри Б. додавалася до євр. текстів. Повна ж християн. Б. остаточно сформувалася в перші віки н. е., коли було складено Новозаповіт. канон, куди увійшли чотири Євангелії (від Матвія, Марка, Луки й Іоана). Перші три книги – т. зв. синоптичні; присвяч. тілесному життю й діяльності Ісуса Христа, його мучениц. смерті на хресті, Воскресінню і Вознесінню. Четверта Євангелія від Іоана Богослова робить акцент на божеств. суті Ісуса Христа як Боголюдини із зазначенням того, що втілений Христос є втілена в образ людини Ідея, тобто Слово, те саме Слово, яке споконвіку було в Бога, і саме було Богом. Далі – істор. книга Дії апостолів та 21 апостол. послання. Завершує Новий Заповіт єдина пророц. книга – Апокаліпсис, або Об'явлення св. Іоана Богослова. Старий Заповіт увійшов до християн. Б. у грец. александрій. перекладі сімдесяти толковників (Септуагінта). В ньому було більше книг, ніж у євр. тексті. Новозаповітні книги прийняті також у грец. редакції, хоча, ймовірно, для деяких з них існували арамей. оригінали. Цей текст є основою всіх християн. перекладів Б., першим з яких була т. зв. Вульгата, переклад. лат. мовою Єронимом (4 ст. н. е.), що стала базою катол. канону, а також вірмен., груз., ефіоп. перекладів. У 14 ст. Дж. Вікліф переклав Б. англ. мовою, а в 16 ст. М. Лютер – німецькою. Наприкінці 1971 окремі частини Б. видано 1457-ма мовами світу, повні видання – 253-ма мовами.

П. В. Голобуцький

Біблії переклади українською мовою

Священне Писання було відоме в Україні задовго до офіц. запровадження християнства 988 у Київ. Русі-Україні – в різних мовах, передусім у грец. і давньослов'янській. Св. Кирило бачив у середині 9-го ст. Св. Євангелії в Криму, «писані руськими письменами». Бібл. тексти на укр. етнотеренах уперше з'явилися в грец. колоніях Укр. Причорномор'я, що віддавна давало притулок інакодумцям, якими за апостол. доби були першохристияни – засланці, втікачі, вигнанці. Осн. біблійні тексти існували за тих часів грец. мовою в александрій. інтерпретації. На основі тих текстів провадилися офіц. богослужба, але казання (проповіді) обов'язково виголошувалися місц. слов'ян. мовою. Якщо ж священик чи єпископ мови не знав, то залучали перекладача. Могли бути і якісь лат. тексти, особливо в оточенні св. Климента. Із завершенням міграції народів формується церковнослов'ян. канон у кирилич. та глаголич. алфавітах. Після Кирила й Мефодія (9 ст.) вагому роль відіграли Болгарія та

богомильські переписувачі священних книг.

Запровадження князем Володимиром християнства візантій. обряду (988) істотно вплинуло на істор. долю нашої країни, на розвиток мови та літ-ри. Значну роль у розвитку християн. цивілізації відіграли міжнар. зв'язки (дипломат., торг., військові) з Центр. та Зх. Європою, де робота над перекладами цих текстів почалася у 12–13 ст. Із прийняттям Україною християнства Святе Письмо розповсюджувалося шляхом перекладів та переписів книг Нового Заповіту для літург. читань у храмах – т. зв. Євангелій апракосів. Із Старого Заповіту найчастіше переписувано Псалтир (найвідоміша пам'ятка – рукописний на пергаменті Київ. Псалтир, 1397). У рукопис. традиції бібл. тексти хоч і були давньослов'ян. мовою, містили багато елементів укр. нар. мови від Остромирового Євангелія 1056–57 до Пересопницького Євангелія 1556–61. Від 16 ст. з'являються друковані Євангелії для церк. читання, видані в Зх. і Наддніпрян. Україні. Перша надрук. в Україні Біблія з усіма каноніч. книгами – Острозька 1580–81 – сприяла інтенсифікації перекладів священ. текстів українською мовою. Спроби перекладів Святого Письма українською літературною мовою сягають 30–40-х рр. 19 ст. Упродовж 19 ст. виконано три часткових і один повний переклади Біблії українською мовою. 1842 М. Шашкевич переклав уривки Євангелія від св. Матвія і повністю Євангеліє від св. Іоана. 1860–62 П. Морачевський переклав усі чотири Євангелії українською мовою (кращий частковий переклад Біблії у 19 ст.). 1874–77 А. Кобилянський переклав 2 євангел. книги: від св. Луки і від св. Іоана. Повний переклад Біблії українською мовою здійснив у 1858–97 П. Куліш: почав перекладати не зі Старого, а з Нового Заповіту і не з давніх оригін. мов (давньоєвр. та давньогрец.), а з давньослов'янської. Цю початкову стадію його роботи не було схвалено Лондон. біблій. товариством – установою, яка контролювала якість перекладів Біблії нац. мовами у світі. П. Куліш взявся за переклад із давньоєвр. та давньогрец. мов, залучивши до роботи богослова й фізика *І. Пулюя*. На поч. 80-х рр. 19 ст. рукопис перекладу був готовий, а низку книг Нового Заповіту надрук. окремими випусками у Львові та Відні. Рукопис Старого Заповіту згорів 1885 під час пожежі. П. Куліш вдруге почав перекладати Старий Заповіт і працював над ним до 1897. Він переклав до 90 % тексту, проте не встиг наново перекласти 6 книг (першої й другої Паралипоменон, Ездри, Неємії, Естери, Даниїла). На зламі 19–20 ст. переклад цих книг завершив *І. Нечуй-Левицький*. Псалтир (одну з книг Старого Заповіту) повністю переклав *І. Пулюй*. Кулішів переклад Біблії (у співпраці з *І. Пулюєм* та *І. Нечуєм-Левицьким*) надрук. 1903 у Відні. Друкувати Б. українською мовою в Росії заборонили, не допомогло й звертання про дозвіл до рос. цариці, яке надіслала [Ганна Барвінок](#). Переклад Нового Заповіту П. Морачевського, викон. 1860, але заборон. наказом П. Валуєва 1863, виданий лише 1906. Загалом у 20 ст. виконано бл. 20-и частк. і 4 повні переклади Біблії українською мовою. Часткові переклади – переважно книги Нового Заповіту, іноді з додатком 1–2-х книг зі Старого Заповіту (Псалтиря і Соломонових приповістей). Перекладачами були священники О. Бачинський (1903), Я. Левицький (1921–25), М. Кравчук (1937), Т. Галущинський (1946), митрополит (від

1995 патріарх) Філарет (Михайло Денисенко, 80-і рр.), кардинал Мирослав-Іван Любачівський (70–80-і рр.), протестант. пастори Я. Духонченко, В. Домашовець (обидва – 70–80-і рр.); неканонічні і невизнані жодною Церквою переклади робили Л. Лутковський (80-і рр.), О. Герасимчук, Є. Дулуман (обидва – 80–90-і рр.) та ін. Повні переклади Біблії у 20 ст. здійснили митрополит Іларіон (1927–58 переклав канон. книги обох Заповітів), І. Хоменко (під назвою «Святе Письмо», 1945–63, з додатком до 39-и книг Старого Заповіту ще 8-и книг т. зв. 2-го канону при сталому числі 27-и книг Нового Заповіту), священник Р. Турконяк (1993–2002, з додатком до 39-и каноніч. старозаповіт. книг ще 10-и книг 2-го канону; увесь переклад Біблії здійснив під егідою Укр. біблій. товариства з давньогрец. мови, з т. зв. «критич. тексту», тобто оригіналу, уточненого і виправленого біблієзнавцями різних країн упродовж 2-ї пол. 20 ст.). З нагоди великого ювілею Різдва Христового (2000) Укр. біблійне товариство надрукувало Новий Заповіт (Старий Заповіт готується до друку) у перекладі Р. Турконяка. Часткові й повні переклади Біблії, виконані різними авторами у 20 ст., надрук. в Україні чи за її межами, відображали розвиток і зміни в правописі української мови та досягнення укр. та світ. біблієзнавства.

Упродовж історії перекладу Біблії в Україні за першоджерело бралися різні тексти, що обумовлювалося ідеол. настановами перекладачів і замовників; ці тексти – грец., лат., євр., церк.-слов'ян. та ін. мовами – були в різних редакціях і характеризувалися невисоким рівнем філол. опрацювання. Неодноразово після Острозької Біблії траплялося, що формально переклад робився з євр., арамей. та грец. або з латини, а насправді з польсь., нім. або рос. – залежно від освіти перекладача і наявності необхід. літ-ри. Наук. текстолог. засади почали формуватися в укр. біблій. перекладацтві ще під час роботи над Острозькою Біблією. Послідовно вони використовувалися у 20 ст. Осн. укр. переклади 20 ст. (І. Огієнка, О. Бачинського, І. Хоменка) робилися з біблій. мов (євр., арамей., грец.), проте аналіз текстів виявляє вплив поодиноких латин., польсь., нім., рос., англ., італ., франц. вставок. Окрім того, переклади підлягали остаточ. редакції залежно від церк. установок, передусім укр. православ'я, а не вимог чи побажань тієї або ін. конфесії. Ця тенденція в теорії укр. біблій. перекладацтва зберігалася до кін. 20 ст. У 2-й пол. 20 ст. з'явилося тяжіння до певного експериментування з текстами Святого Письма. Так, опираючись впливові перекладу І. Огієнка, Моск. патріархат санкціонував русифіковане видання Нового Заповіту. Др філос. н. В. Зоц «благословив» у світ рос. «авторский перевод» священника Леоніда Лутковського, у котрому за «оригінал» правила довіл. добірка текстів різних редакцій. Вийшла низка видань «Біблійних оповідей» польсь. письменника З. Косідовського, не достовірних, а то й сфальсифікованих з наук. погляду. Є т. зв. переклади Біблії для дітей, що є фактично довіл. переказами. Це здебільшого щедро ілюстровані видання, зроблені на основі рос. текстів Біблії у редакціях 19 ст. Створюються реліг. об'єдн. й товариства, котрі доволіно використовують бібл. тексти для боротьби з антисоц. явищами. Укр. римокатолики практикують театр. дійства на теми Нового та Старого Заповітів. Наприкінці 20 ст.

пожвавилися бібл. студії в Україні, передусім на основі православ., римокатол. та грекокатолических духовних навч. закладів у Києві та Львові. Однак дослідники мало працюють з оригін. текстами, не беруть до уваги проблеми багатомовності як самих джерел для перекладів Біблії українською мовою, так і наявних у зарубіж. країнах перекладених видань.

Д. В. Степовик

Рекомендована література

1. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Відень, 1903;
2. Лопухин А. Толковая Библия, или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового завета. Т. 1–3. С.-Петербург, 1904–13;
3. Стокгольм, 1988;
4. Нюстрем Э. Библейский словарь. Торонто, 1985;
5. R. E. Friedman. Who Wrote the Bible? Summit, 1987;
6. 1997;
7. Рижский М. И. Книга Иова: Из истории библей. текста. Новосибирск, 1991;
8. Сулима В. Біблія і українська література. К., 1998;
9. Ринекер Ф., Майер Г. Библейская энциклопедия Брокгауза. Кременчук, 1999;
10. Стагг Ф. Богословие Нового Завета. К., 1999;
11. Голобуцький П. П'ятикнижжя та його чотири джерела // ЛіС. 1999. № 2;
12. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття. К.; Zielona Góra, 1999;
13. Біблія і культура: Зб. наук. ст. Чц., 2000. Вип. 1–2;
14. Абетка християнської науки і обряду. Ів.-Ф., 2002.
15. Житецкий П. О переводах Евангелия на малорусский язык. С.-Петербург, 1906;
16. Грузинский А. Из истории перевода Евангелия в Южной России в XVI веке: Литковское Евангелие. К., 1912;
17. Біднов В. Одна з спроб перекладу Біблії на українську мову // Книголюб. 1931. Кн. 1;
18. Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Святого Письма на українську народну мову 19–20 вв. // Наук. Конгрес у Тисячоліття хрещення Руси-України: Зб. мовознав. комісії. Мюнхен, 1988;
19. Ортинський І. Хрищення, хрест та харизма України. Рим; Мюнхен; Фрайбург, 1988;
20. Євстахевич Є. Наша прадідівська віра. Варшава, 1989;
21. Запаско Я. Українська рукописна книга. Л., 1995;
22. Малюк М. Євангеліє у перекладі Пилипа Морачевського // Неопалима купина. 1995. № 1, 2;
23. Степовик Д. З історії Біблії, перекладеної Кулішем // Бюл. Укр. біблій. товариства. 1995. Ч. 2;

24. Дараган М. Пояснювальна записка на розробку теми «Лексика і стиль перекладів Біблії українською мовою від 19 ст. по наші дні» // Післанець правди. Нью-Йорк, 1995. Ч. 7–8;
25. Другий повний переклад Біблії українською мовою // Бюл. Укр. біблій. товариства. 1996. Ч. 3;
26. Третій повний (римський) переклад Біблії українською мовою // Там само. Ч. 4;
27. Степовик Д. Іван Пулюй і Пантелеймон Куліш: Спільний переклад Біблії // Іван Пулюй, Пантелеймон Куліш: Подвижники нації. К., 1997;
28. Федорук О. Біблійні переклади і переспіви Пантелеймона Куліша: До питання їх рецепції в галиц. суспільстві // Київ. церква. 2001. № 1;
29. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. К., 2003.

Бібліографічний опис:

Біблія / Д. В. Степовик// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-39828>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).